

Specizam, orijentacija prema socijalnoj dominaciji i empatija kod osoba različitih prehrambenih navika

Reić, Klara

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:531329>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2020-10-30**

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository of evaluation works](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za psihologiju
Preddiplomski studij psihologije

Klara Reić

**Specizam, orijentacija prema socijalnoj dominaciji i
empatija kod osoba različitih prehrambenih navika**

Završni rad

Zadar, 2017.

Sveučilište u Zadru
Odjel za psihologiju
Preddiplomski studij psihologije

Specizam, orijentacija prema socijalnoj dominaciji i
empatija kod osoba različitih prehrambenih navika

Završni rad

Student/ica:
Klara Reić

Mentor/ica:
Dr. sc. Jelena Ombla

Zadar, 2017.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Klara Reić**, ovime izjavljujem da je moj završni rad pod naslovom **Specizam, orijentacija prema socijalnoj dominaciji i empatija kod osoba različitih prehrambenih navika** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 22. rujna 2017.

Sadržaj

Sažetak.....	1
Abstract.....	2
Uvod	3
Specizam.....	3
Empatija.....	5
Razvoj empatije	6
Odnos empatije i specizma	7
Orijentacija prema socijalnoj dominaciji.....	8
Prehrambene navike kao izraz međugrupne nejednakosti	9
Cilj rada	10
Problemi	10
Hipoteze.....	11
Metoda	12
Rezultati.....	14
Rasprava	18
Zaključci	21
Literatura	22
Prilog	28

Specizam, orijentacija prema socijalnoj dominaciji i empatija kod osoba različitih prehrambenih navika

Sažetak

Zbog sve većeg utjecaja koji ima prehrambena industrija, u zadnjem desetljeću zabilježene su sve znatnije promjene u prehrambenim navikama ljudi diljem svijeta. S obzirom na sve veći interes znanstvenika za ispitivanje odnosa crtačnosti i prehrambenih navika cilj istraživanja bio je utvrditi odnos specizma, emocionalne empatije i orijentacije prema socijalnoj dominaciji kod osoba različitih prehrambenih navika. U istraživanju je sudjelovalo 170 vegetarijanaca u širem pojmu i 153 svejeda. Od mjernih instrumenata su korištene *Skala specizma*, *Skala emocionalne empatije* te *Skala orijentacije prema socijalnoj dominaciji*. Rezultati su pokazali da svejedi iskazuju veću diskriminaciju prema ne-ljudskim životinjama pod pretpostavkom da je ljudska rasa superiornija, te da su skloniji vjerovanju na pravo dominacije moćnijih grupa nad slabijim, u odnosu na vegetarijance u širem pojmu. S druge strane, svejedi se ne razlikuju od vegetarijanaca u širem pojmu u emocionalnoj empatiji. Utvrđeno je također, kako je sklonost diskriminaciji prema ne-ljudskim životinjama povezana s težim uživljavanjem u emocionalna stanja druge osobe te težim razumijevanjem njezina položaja na temelju percipirane ili pak zamišljene situacije u kojoj se ta osoba nalazi. Sklonost vjerovanju u superiornost ljudske rase povezana je s izraženijim podržavanjem međugrupnog razlikovanja unutar određene socijalne strukture.

Ključne riječi: specizam, orijentacija prema socijalnoj dominaciji, emocionalna empatija, prehrambene navike

Speciesism, social dominance orientation and emotional empathy of people with diverse dietary habits

Abstract

Due to increasing influence of food industry, during this decade, major changes have been shown, in the dietary habits of the populations. Considering the scientists' ever growing interest in the study of the relation between personality traits and dietary habits, the goal of this study was to establish relation between speciesism, emotional empathy and social dominance orientation of people with diverse dietary habits. 170 vegetarians and 153 omnivores have participated in this study. *Scale of speciesism*, *Scale of emotional empathy* and *Scale of social dominance orientation* have been used as measuring instruments. Results showed that omnivores show greater discrimination towards non-human animals under the assumption that the human race is superior and believe that more powerful groups have the right to dominate over weaker groups, unlike vegetarians. On the other hand, there where no difference in emotional empathy between the two groups. It was also established that the tendency towards discrimination of non-human animals was correlated to having difficulties when it comes to feeling compassionate towards other people's emotions and understandment of the situation that that person is in, based on perception or made-up situation. Tendency to believe in the superiority of the human race was correlated to the more pronounced support of the intergroup differentiation within a specific social structure.

Key words: speciesism, emotional empathy, social dominance orientation, diverse dietary habits

Uvod

Moderna tehnologija prerađivanja hrane, razvijena u 19. i 20. stoljeću s prvotnom zadaćom opskrbe vojnih jedinica, u drugoj se polovici 20. stoljeća počela naglo širiti zbog potrage za još većim olakšavanjem svakodnevnog života. Masovnom potrebom za konzumerizmom, prehrambena industrija te još više mesna industrija dobivaju na utjecaju.

Posljednjim desetljećem zabilježene su sve znatnije promjene u prehrambenim navikama ljudi diljem svijeta. Broj osoba u Velikoj Britaniji koji zagovaraju veganski stil života, odnosno izbacivanje svih životinjskih proizvoda premašuje pola milijuna ljudi, dok je on u Sjedinjenim Američkim Državama prisutan kod preko 3.5 milijuna ljudi (https://beta.theglobeandmail.com/life/food-and-wine/food-trends/vegan-cuisine-moves-into-the-mainstream/article22430440/?ref=http://www.theglobeandmail.com&http://www.vrg.org/nutshell/Polls/2016_adults_veg.htm). Sličan trend rasta prisutan je i u Hrvatskoj u kojoj živi 3,7% vegetarijanaca i vegana, odnosno preko 160 000 građana koji se pridržavaju vegetarijanskog odnosno veganskog stila života (<http://www.prijateljizivotinja.hr/index.hr.php?id=1208>).

Navedene promjene u prehrambenim navikama mogu biti rezultat promjena u stavovima prema životinjskim proizvodima. „Stav je trajna mentalna, odnosno neuralna spremnost, stečena na osnovi iskustva, koja vrši direktivni ili dinamički utjecaj na reagiranje pojedinca na objekte i situacije s kojima dolazi u dodir“ (Allport, 1935; str. 810), dok Eagly i Chaiken (1998; str. 269) stav definiraju kao „psihološku tendenciju izraženu vrednovanjem nekog objekta s određenim stupnjem odobravanja ili neodobravanja“.

Stavovi prema različitim objektima te stavovi među različitim pojedincima razlikuju se međusobno prema kvalitativnim i kvantitativnim karakteristikama, odnosno dimenzijama stavova (Rot, 1983).

Specizam

Termin *specizam* prvi je put upotrijebio Richard Ryder 1970. godine na istoimenom letku u znak protesta protiv eksperimentalnog istraživanja nad životinjama, istaknuvši da specisti doživljavaju značajnu moralnu razliku između ljudi i ostalih životinja (Dunayer,

2009). Nakon prvotnog korištenja pojma specizam, australski filozof Peter Singer popularizirao je pojam u svojoj knjizi „Oslobođenje životinja“ iz 1975. godine, te je usporedio termin s rasizmom i seksizmom. Termin je čak 1985. godine uveden u *Oxfordovov rječnik*, definiran kao *diskriminacija prema ne-ljudskim životinjama od strane ljudskih bića pod pretpostavkom superiornosti ljudske rase* (Wise, 2004; str. 26). Značajan doprinos dao je i američki filozof Tom Regan sa svojom opširnomo studijom „*The case for animal rights*“ (1983), koja je značajno utjecala na pokret za oslobađanje životinja. Unatoč značajnim doprinosima zbog kojih je započet pokret za oslobođenje životinja (Regan 1983, Singer 1975), pojam specizam još je relativno nepoznat većini ljudi. Autorica knjige „Specizam“, Joan Dunayer (2009), napravila je značajne promjene u definiranju specizma, naglašavajući postojeće definicije i teorije prava životinja nedostatnima pripisujući im naziv novospecizma. Prema Dunayer (2009; str. 34) specizam je „*propust da se, s obzirom na pripadnost vrsti ili karakteristike tipične za neku vrstu, bilo kojem svjesnom biću prida jednak obzir i poštovanje*“, a sam specizam uključuje filozofiju, pravo i zagovorništvo u terminima triju kategorija: starospecizam, novospecizam i nespecizam.

Starospecisti gledaju na ne-ljudske životinje i ljude kao izvorno različite pri čemu ne-ljudske životinje ne bi trebale imati zakonska prava (prava na život i slobodu) te bi trebale postojati isključivo radi ljudske koristi i/ili zadovoljstva. Ljudski je život osobit i na ljude se gleda kao pojedince s individualnim karakteristikama, dok se na ne-ljudske životinje misli u terminima grupa, „uzorcima“, što olakšava postupanje s njima bez grižnje savjesti. Također, starospecisti imaju tendenciju opravdavanja sklonosti prema vlastitoj vrsti služeći se religijom i/ili tvrdnjama da ne-ljudske životinje nemaju dušu, da ne mogu osjećati bol te da nisu dovoljno inteligentne i svjesne. Ljudski zakoni ne-ljudske životinje i ljude tretiraju na različit način pri čemu ljudi imaju zakonska prava, dok su životinje ljudsko vlasništvo. Također, specistički rječnik ima funkciju odvajanja ljudi od životinja održavajući moralni jaz između ljudi i ne-ljudskih životinja. Primjer toga oslovljavanje je ne-životinja u grupnim terminima gdje se gubi individualnost (npr. „perad“), imenovanje prema ulozi koju ispunjavaju za čovjeka (npr. „laboratorijske životinje“, „farmske životinje“, „domaće životinje“, „kućni ljubimci“) i korištenje eufemizama (npr. „farmski uzgojena životinja“) i oksimorona (npr. „humano klanje“). Najveći jaz javlja se u riječima koje označavaju iste funkcije kao i kod ljudi: ne „umiru“, nego „crknu“, „krepaju“; ne „rađaju“ se, nego se „okote“ i sl. Intenzivan oblik specizma jest i oslovljavanje ne-ljudskih životinja riječima poput „to“ ili „ono“, izjednačavajući ih sa neživim stvarima.

Novospecisti gledaju životinjski svijet na hijerarhijski način pri čemu se ljudi nalaze na vrhu hijerarhije, dok se za ne-ljudske životinje prava jedino zagovaraju ako njihove misli i ponašanja nalikuju ljudskima. Stoga, općenito su kralješnjaci rangirani iznad beskralješnjaka. Npr. čimpanze, dupini i drugi odabrani ne-ljudski sisavci rangiraju se iznad ostalih sisavaca, sisavci iznad ptica, price iznad reptila, riba i vodozemaca. Prema novospecističkom zakonu predlaže se pripisivanje zakonskih prava samo određenim ne-ljudskim životinjama na temelju njihovih genetskih sličnosti i/ili sličnosti u inteligenciji s ljudima. Kada je riječ o inteligenciji ne-ljudskih životinja, naglašava se sličnost s ljudskom inteligencijom umjesto vrednovanja inteligencije tipične za vrstu. Naime, svaka se životinjska vrsta izdvaja po nekim svojim sposobnostima koja su se razvila zbog funkcije preživljavanja te mnoge vrste posjeduju sposobnosti koji ljudska vrsta nema. Stoga, uspoređivanje inteligencije ne-ljudskih vrsta na temelju ljudske inteligencije predstavlja antropocentrični intelektualni elitizam.

Nespecizam podrazumijeva pripisivanje svih onih temeljnih i primjenjivih prava koji pripadaju ljudima i ne-ljudskim životinjama. Prema Dunayer (2009) pridavanje prava ne-ljudskim životinjama trebalo bi biti temeljeno na svjesnosti ne-ljudskih životinja, a ne sličnosti s ljudima i/ili simpatijama koje ljudi imaju prema njima. Prava životinja zagovaraju se pomoću: izbjegavanja korištenja specističkog rječnika, promicanja abolicionističke zabrane (umjesto ublažavanja zagovara se zaustavljanje zlostavljanja), provedbe abolicionističkih bojkota specističkih institucija i određenih proizvoda te pomoću promicanja veganstva.

Empatija

Pojam empatija prvi je put upotrijebio američki psiholog E. B. Titchener (1909), prema kojem termin u doslovnom prijevodu predstavlja *uživljavanja u određene osjećaje* (grč. en = u, pathos = osjećaj, uživljavanje; empatheia = „osjećanje iznutra“). Termin empatija tumači se u istraživanjima na različite načine te zbog toga postoje poteškoće u njegovu jednoznačnom definiranju, a da se pri tome uspiju obuhvatiti sva bitna svojstva empatičkih doživljaja i izvesti valjana operacionalizacija pojma (Raboteg-Šarić, 1995).

Empatija predstavlja uživljavanje u emocionalna stanja druge osobe te razumijevanje njezina položaja na temelju percipirane ili pak zamišljenje situacije u kojoj se ta osoba nalazi (Petz, 1992). Unatoč tome što je empatija bila objekt istraživanja brojnih

znanstvenika, većina ih se slaže s tim da je empatija sposobnost suosjećanja s drugom osobom i razumijevanje njezinih osjećaja, međutim pri daljnjem definiranju empatije postoje razilaženja u znanstvenim krugovima. Do različitih tumačenja pojma empatije dolazi zbog naglašavanja kognitivnog, odnosno emocionalnog shvaćanja empatije. Danas se odbacuje isključivo kognitivno shvaćanje empatije te se prihvaća buđenje emocija kod empatične osobe. Mnogi smatraju da je kognitivna empatija preduvjet za emocionalnu empatiju (Stephan i Finlay, 1999). Autori koji tvrde da je kognitivna empatija preduvjet za emocionalnu empatiju pretpostavljaju da spoznaja predstavlja razumijevanje, poznavanje stanja svijesti i uvjeta druge osobe ili svijest o tome kako nešto što se drugoj osobi događa može djelovati i na nju (Raboteg-Šarić, 1995).

Empatija uključuje i dijeljenje emocija drugih osoba na osnovi zamišljanja ili pak uočene situacije u kojoj se druga osoba nalazi te nije jednaka emocionalnom uzbuđenju koje nastaje situacijom u kojoj se osobno nalazimo. Uzimajući u obzir da spoznaja i emocije djeluju u interakciji, postoji problem empirijskog razlikovanja te se stoga koriste šire definicije empatije, obuhvaćajući oba aspekta i stavljajući naglasak na emocionalnu empatiju. Smatra se da je empatija regulator većeg broja interpersonalno bitnih ponašanja: agresije (Feshbach, 1964; prema Davis i Franzoi, 1991), altruizma (Batson, Duncan, Ackerman, Buckley i Birch, 1981) i moralnog razvoja (Hoffman, 1985).

Razvoj empatije

Razvojne razine empatije odgovaraju četirima stadijima kognitivnog razvoja (Raboteg-Šarić, 1993).

Prvi stadij pripada globalnoj empatiji karakterističnoj za djecu u prvoj godini života te ono predstavlja urođeni refleks. Djeca nisu sposobna razlikovati sebe i druge kao odvojene fizičke entitete, stoga se ponašaju na način kao da se njima događa ono što se zapravo događa drugim pojedincima (npr. dijete će zaplakati jer je drugo dijete zaplakalo).

Egocentrična empatija javlja se na drugoj razini kognitivnog razvoja, nakon prve godine života. Dijete shvaća sebe i druge pojedince kao fizički različite entitete. Stoga je dijete u stanju razlučiti da je druga osoba, a ne ono samo, u nevolji te je svejedno sposobno osjećati empatiju prema toj osobi. Međutim, nije sposobno u potpunosti razlikovati vlastita unutarnja stanja od unutarnjih stanja drugih (npr. dijete će pokušati utješiti zaplakano drugo dijete vlastitom najdražom igračkom).

Između druge i treće godine života javlja se empatija za osjećaje drugih. Dijete shvaća da su njegovi osjećaji različiti od osjećaja drugih ljudi te u skladu s tim dijete prikladnije odgovara na znakove koji ukazuju na osjećaje drugih. Također, dolazi do boljeg ovladavanja jezikom i simbolima te je dijete sposobnije empatizirati sa složenijim emocionalnim stanjima.

U kasnom djetinjstvu javlja se empatija za nečije životne uvjete. U posljednjoj fazi dijete postaje svjesno da druge osobe mogu doživljavati vlastite osjećaje u širim životnim iskustvima i okolnostima, a ne samo u neposrednim situacijama. Empatički izazvani afekti prema drugoj osobi kombiniraju se s kognitivnim mentalnim predodžbama općeg stanja drugog pojedinca.

Na svim četirima razinama razvoja empatije, doživljaj „empatičke nevolje“ ima vjerojatno zajedničku afektivnu komponentu, odnosno srž. Kako će osoba doživjeti i nazvati emocionalno uzbuđenje ovisi o kogniciji, odnosno kognitivnoj komponenti. Prema Hoffmanu (1981) te dvije komponente, afektivna i kognitivna komponenta, kombiniraju se da bi izazvale kvalitativno različiti doživljaj (Raboteg-Šarić, 1993).

Odnos empatije i specizma

Veza između ne-ljudskih životinja i ljudi jest složena. U istraživanjima stavova prema ne-ljudskim životinjama, kao jedan od bitnih ispitivanih faktora bio je empatija. Empatija se ispitivala kao prediktor agresije prema životinjama, također i prema ljudima. Brojna istraživanja navode da osobe koje su okrutne prema životinjama, pokazuju tendenciju počinjenja i drugih vrsta nasilja poput krađa, obiteljskog i seksualnog nasilja te ubojstva (Flynn, 1999; Henry, 2006; McPhedran, 2009). Taylor i Signal (2004) navode značajnu pozitivnu povezanost negativnih stavova prema životinjama i stupnja iskazivanja agresije, kao i značajnu povezanost empatije i veze čovjek-životinja (Taylor i Signal, 2005). Stoga se nedostatak empatije prema životinjama može koristiti kao indikator nedostatka empatije prema ljudima. Henry (2006) navodi značajnu povezanost empatije prema ljudima i stavova prema ne-ljudskim životinjama, dok Ascione (1992) povezuje empatiju prema životinjama s empatijom prema ljudima. Angantyr, Eklund i Hansen (2015) navode jednaku razinu iskazivanja empatije prema životinjama kao i prema ljudima. Ascione i Weber (1996) navode kako pozitivno iskustvo imanja kvalitetne veze s kućnim ljubimcem može unaprijediti humane stavove prema ostalim ne-ljudskim

životinjama. Nadalje, ukazuju i na važnost humane edukacije s kojom se može unaprijediti stav prema ne-ljudskim životinjama te da će isto pozitivno utjecati i na stav prema ljudima. Wagstaff (1991) navodi značajnu pozitivnu povezanost empatije prema životinjama, stavova prema njihovoj dobrobiti te pozitivnih stavova prema ljudima.

Prijašnjim istraživanjima utvrđeno je da je empatija negativno povezana sa specizmom, odnosno da pojedinci koji iskazuju više razine empatije manje vrše diskriminaciju na osnovi vrste (Daly i Morton, 2006; Henry, 2006). Budući da empatija može predstavljati motivacijsku osnovu za formiranje raznih ideologija (Raboteg- Šarić, 1993), moguće je očekivati povezanost sa specizmom.

Orijentacija prema socijalnoj dominaciji

Teorija socijalne dominacije jest teorija međugrupnih odnosa koja se fokusira na održavanje i stabilnost grupnih nejednakosti, tvrdi da je diskriminatorno ponašanje, između ostalog, posljedica individualnih razlika u „preferiranju grupnih nejednakosti“ (Pratto, Sidanius, Stallworth i Malle, 1994; str. 741). Konstrukt kojim je navedeno diskriminatorno ponašanje operacionalizirano jest orijentacija prema socijalnoj dominaciji.

Orijentacija prema socijalnoj dominaciji (SDO) odnosi se na crtu ličnosti koja iskazuje sklonost pojedinca vjerovanju u socijalnu i ekonomsku nejednakost te na pravo dominacije moćnijih grupa nad slabijim (Duckitt i Sibley, 2009). Prema Pratto i suradnicima (1994) orijentacija prema socijalnoj dominaciji ukazuje na preferenciju pojedinca prema međugrupnim odnosima koje karakteriziraju jednakost ili pak hijerarhijske odnose te u kojoj mjeri pojedinac iskazuje želju da član njegove grupe dominira nad ostalim pripadnicima druge grupe. SDO je u odnosu s vrednovanjem moći, hedonizmom, postignućem i vjerovanjem da je svijet mjesto gdje samo najjači preživljavaju (Levin, Federico, Sidanius i Rabinowitz, 2002) te je značajan prediktor stavova koji se odnose na ekonomska i statusno hijerarhijska pitanja (Duriez i Van Hiel, 2002).

Orijentacija prema socijalnoj dominaciji može biti prediktor stavova prema raznim grupama, kao npr. negativnih stavova prema pravima žena (Heaven, 1999), ilegalnim imigrantima (Bassett, 2010) ili prema homoseksualnim osobama (Whitley i Ægisdóttir, 2000). Nadalje, Hodson i Esses (2005) navode SDO kao značajan prediktor za rasne i etničke predrasude te seksizam. U poznatoj studiji Pratto i suradnici (1994) utvrdili su da

muškarci iskazuju višu razinu orijentacije prema socijalnoj dominaciji nego žene, pozitivnu povezanost orijentacije prema socijalnoj dominaciji i hijerarhijski organiziranim poslovima. Nadalje, utvrdili su da osobe koje imaju višu razinu orijentacije prema socijalnoj dominaciji iskazuju veći stav prema šovinizmu te političko-ekonomskom konzervativizmu. Dhont, Hodson, Costello i MacInnis (2014) utvrdili su da su predrasude prema međugrupnim odnosima povezane s predrasudama prema ne-ljudskim životinjama koje se nalaze u osnovi specizma. Laičko mišljenje jest da nema povezanosti između predrasuda vezanih za međuljudske odnose (npr. predrasude prema izbjeglicama) i odnosa čovjek-životinja (npr. iskorištavanja životinja za vlastite svrhe) (Costello i Hodson, 2010). Međutim, specizam podupire hijerarhijsku međugrupnu nejednakost (u ovom slučaju odnos čovjek-životinja) zbog toga što se temelji na motivima kompetitivne moći socijalne dominacije (Allen, Wilson, Ng i Dunne, 2000). Stoga orijentacija prema socijalnoj dominaciji predviđa uvjerenja da su ljudi superiorniji od životinja (Costello i Hodson, 2014), te pozitivnije stajalište prema iskorištavanju životinja i većoj konzumaciji mesa (Hyers, 2006).

Prehrambene navike kao izraz međugrupne nejednakosti

Vegetarijanstvo postaje s vremenom sve više socijalno prihvatljivo u zapadnom svijetu (Leitzmann, 2014), dok se sve veći interes za veganstvo javlja početkom drugog desetljeća 21. stoljeća sa sve rastućim brojem veganskih restorana, veganskih opcija i veganskih dućana (Molloy, 2013; Nijjar, 2011; Tancock, 2015). U razvijenim je zemljama glavni motiv za prehranu koja izbacuje meso najčešće dobrobit živih, osjećajnih bića (npr. za ljude u drugim dijelovima svijeta, životinje, okoliš) (Beardsworth i Keil, 1991), dok su rjeđi motivi vezani uz osobni dobitak (Ruby, 2012) ili jednostavno nesviđanje ukusa mesa (Mitte and Kämpfe-Hargrave, 2007).

Veganstvo, zauzimajući kraj kontinuuma *vegetarijanstva u širem pojmu*, predstavlja stil života koji utjelovljuje pogled na svijet usklađenim s pravima životinjama (Dunayer, 2009), stoga se uz taj pojam ne veže samo prehrana te osobe, već i osobna filozofija koja promiče razvoj i korištenje drugih alternativa bez životinjskih sastojaka radi dobrobiti svih entiteta i živih bića (Tuttle, 2004). Međutim, prehrana koja ne uključuje mesne proizvode se ne smatra „pravom“ prehranom (Diehl, 1983), dok se konzumacija mesa smatra simbolom ljudske dominacije i snage (Ruby i Heine, 2011), kao i

prototipskim izborom pravilne prehrane za muškarce (Adams, 2010; Rozin, 2012). Nasuprot tome, konzumacija voća, povrća i žitarica povezuje se sa slabosti i ženstvenosti (Beardsworth i Brymann, 1999). Allen i suradnici (2000) utvrdili su da svejedi iskazuju veći autoritarizam i veću orijentaciju prema socijalnoj dominaciji od vegetarijanaca. Međutim, istraživanje je, unatoč korisnim dobivenim podacima, imalo određene nedostatke vezane uz sam uzorak (mali broj ispitanika čija prehrana ne uključuje meso i nekontroliranje efekta spola i dobi), stoga nije valjano za generalizaciju.

Veser, Taylor i Singer (2015) utvrdili su (uz kontrolu efekta spola i dobi) da svejedi iskazuju veću autoritarnost nego vegetarijanci i vegani te da je ta razlika bila izražajnije kod muškaraca nego kod žena, također su utvrdili da su muškarci svejedi skloniji predrasudama i dominaciji te da je ta razlika bila manje izražena kod žena.

Povezujući konzumaciju mesa s maskulinitetom, snagom i dominacijom nasuprot percipiranom inferiornošću nekonzumacije mesa te uzimajući u obzir da se orijentacija prema socijalnoj dominaciji očituje u hijerarhijskom razlikovanju međugrupa, odnosno na postojanju "superiornih" i "inferiornih" grupa, za pretpostaviti je da prehrambene navike (svejedi i vegetarijanci u širem smislu) mogu predstavljati grupno razlikovanje kojem u osnovi stoji orijentacija prema socijalnoj domaciji.

Cilj rada

Ovim se istraživanjem pokušao utvrditi odnos specizma, emocionalne empatije i orijentacije prema socijalnoj dominaciji kod osoba različitih prehrambenih navika.

Problemi

1. Postoji li razlika u specizmu, empatiji i orijentaciji prema socijalnoj dominaciji s obzirom na odabir prehrane?
2. Postoji li povezanost između specizma i emocionalne empatije te specizma i orijentacije prema socijalnoj dominaciji kod dviju skupina različitih prehrambenih navika?

Hipoteze

1. Očekuje se da će postojati razlika u specizmu, empatiji te orijentaciji prema socijalnoj dominaciji s obzirom na odabir prehrane:

a) Ranija istraživanja (Furnham, McManus i Scott, 2003; Signal i Taylor, 2007) su pokazala značajnu razliku između osoba različitih prehrambenih navika pri čemu su svejedi skloniji diskriminaciji na osnovi vrste u odnosu na vegetarijance u širem pojmu. S obzirom na to, očekuje se da će vegetarijanci u širem smislu imati značajno niži stupanj specizma u odnosu na svejede.

b) S obzirom na to da rezultati istraživanja ukazuju da su vegetarijanci u širem pojmu osjetljiviji na potrebe, stanja i fizički integritet drugih živih bića u usporedbi sa svejedima (Filippi i sur., 2013), očekuje se da će vegetarijanci u širem smislu imati značajno viši stupanj empatije u odnosu na svejede.

c) S obzirom na nalaze dosadašnjih studija (Allen i sur., 2000; Veser i sur., 2015) očekuje se da će vegetarijanci u širem smislu imati značajno niži stupanj orijentacije prema socijalnoj dominaciji u odnosu na svejede, s obzirom na to da prehrambene navike (svejedi i vegetarijanci u širem smislu) predstavljaju grupno razlikovanje koje stoji u osnovi orijentacije prema socijalnoj domaciji.

2. S obzirom na nalaze pozitivne povezanosti empatije prema životinjama, stavova prema njihovoj dobrobiti te pozitivnih stavova prema ljudima (Wagstaff, 1991) i zaključke da se specizam temelji na motivima kompetitivne moći socijalne dominacije (Allen i sur., 2000) očekuje se da će stupanj empatije i orijentacije prema socijalnoj dominaciji biti povezani sa specizmom kod obje skupine (vegetarijanci u širem smislu i svejedi). Empatija će biti negativno povezana sa specizmom (kod obje skupine) i orijentacija prema socijalnoj dominaciji će biti pozitivno povezana sa specizmom (kod obje skupine).

Metoda

Sudionici

Istraživanje je provedeno na 323 osobe različitih prehrambenih navika, odnosno 170 vegetarijanaca u širem pojmu i 153 svejeda. Od sastava uzorka vegetarijanaca u širem pojmu, najviše je osoba koje su vegani (N=112), zatim slijede ovolakto vegetarijanci (N=21), peskatarijanci (N=2), lakto vegetarijanci (N=12) te ovo vegetarijanci (N=11). Uzorak se sastojao od 280 žena te 43 muškaraca. Dob ispitanika kretala se od 18 do 42 godine, pri čemu je prosječna dob bila 27,9 godina (M=27,9; sd=6,26; C= 26) (Tablica 1). Najviše osoba završilo je srednju školu (N=121), a slijede osobe sa završenim diplomskim studijem (N=99), osobe sa završenim preddiplomskim studijem (N=83), doktorskim studijem (N=20) te završenom osnovnom školom (N=1). Ukupno je 41 osoba član/ica neke udruge za zaštitu i/ili prava životinja (od toga 2 muškarca). Detaljniji prikaz sastava uzorka prema spolu, vrsti prehrane i stupnju obrazovanja pogledati u Prilogu (Tablica 1).

Tablica 1 Sastav uzorka prema spolu i vrsti prehrane

Spol	Vrsta prehrane	Broj ispitanika	Aritmetička sredina dobi	Minimalna dob	Maximalna dob
Ž	svejedi	126	28,52	19	42
M	svejedi	27	26,48	19	42
Ž	vegetarijanci u širem pojmu	154	27,66	18	40
M	vegetarijanci u širem pojmu	16	27,13	19	40

Mjerni instrumenti

U istraživanju je korištena Skala specizma (Lazić, 2012), Skala emocionalne empatije (Raboteg-Šarić, 1993) te Skala orijentacije prema socijalnoj dominaciji (Pratto i sur., 1994).

Skala specizma (Lazić, 2012) konstruirana je po uzoru na najčešće korištenu *Animal attitude scale* - AAS (Herzog i sur., 1991), koja ima jednofaktorsku strukturu i visoku unutarnju pouzdanost $\alpha=0.90$. Skala se sastoji od ukupno 24 čestice: 15 čestica preuzetih

uz manje izmjene sadržaja od AAS, te je dodano 9 čestica kako bi se obuhvatilo suvremeno značenje specizma (Lazić, 2012). Zadatak ispitanika jest zaokružiti broj na skali od 5 stupnjeva ovisno o tome koliko se slažu s navedenom tvrdnjom, primjerice koliko se slažu s tvrdnjom „Testiranje kozmetičkih proizvoda i proizvoda za kućanstvo na životinjama ne bi se smjelo provoditi” i „Nema ničeg lošeg u tome da se divlje životinje love za hranu”. Ukupni rezultat ispitanika dobiva se zbrajanjem bodova na svim česticama, pri čemu viši rezultat odražava više specistički stav, odnosno negativniji stav prema ne-ljudskim životinjama. Mogući raspon rezultata iznosi od 24 do 120. Skala ima jednofaktorsku strukturu i pouzdanost .94, utvrđenu primjenom navedene skale u ovom istraživanju.

Skala emocionalne empatije (Raboteg-Šarić, 1993) jest skala iz E-upitnika koja se sastoji od 19 čestica. Zadatak je ispitanika zaokružiti broj na skali od 5 stupnjeva ovisno o tome koliko se slažu s navedenom tvrdnjom, npr. „Uznemiruje me kad vidim da drugi plaču”, „Ako su drugi oko mene veseli, osjećam se sretnim” ili pak „Kad mi prijatelj priča o svojim problemima, nastojim ga potpuno razumjeti”. Rezultat je formiran zbrojem svih čestica, pri čemu veći rezultat znači veću tendenciju doživljavanja emocionalne empatije. Unutarnja konzistencija rezultata dobivenih primjenom Skale emocionalne empatije na uzorku svejeda i vegetarijanaca u širem pojmu u ovom istraživanju iznosi .90.

Skala orijentacije prema socijalnoj dominaciji (Pratto i sur., 1994; adaptirali Maričić, Franc i Šakić, 2008) se sastoji od 16 čestica koje sadržajno pokrivaju dvije dimenzije orijentacije prema socijalnoj dominaciji: Suprostavljanje jednakosti (8 čestica, npr. „Jednakost grupa trebala bi biti naš ideal“) i Dominacija temeljena na grupama (8 čestica, npr. „Ponekad se druge grupe moraju držati na njihovom mjestu“). Zadatak je ispitanika zaokružiti jedan od sedam predloženih odgovora pri čemu 1 znači “uopće se slažem”, a 7 “potpuno se slažem” s navedenom tvrdnjom. Uz tendencije Suprostavljanja jednakosti i Dominacije temeljene na grupama koje opisuju konstrukt socijalne dominacije, skalu je moguće tretirati kao i jedinstvenu mjeru socijalne dominacije. Ukupni rezultat na Skali orijentacije prema socijalnoj dominaciji formira se zbrojem vrijednosti procjena na dvama faktorima (Suprostavljanje jednakosti i Dominacija temeljena na grupama), uz prethodno rekodiranje čestica vezanih uz faktor Suprostavljanje jednakosti, pri čemu viši rezultat odražava višu orijentaciju prema socijalnoj dominaciji. U prilog izračunavanju ukupnog rezultata ide izlučivanje jednog faktora višeg reda i na rezultatima dobivenim primjenom ovog istraživanja. Unutarnja konzistencija rezultata dobivenih primjenom Skale orijentacije prema socijalnoj dominaciji u ovom istraživanju iznosi .88.

Postupak

Istraživanje je provedeno u razdoblju od veljače 2017. do ožujka 2017. godine. Istraživanje se provelo u obliku online upitnika te su sudionici (svejadi i vegetarijanci u širem pojmu) bili kontaktirani putem zatvorenih *Facebook* grupa namijenjenim prehrabnim navikama i dijeljenju recepata. Za uključivanje sudionika svejeda korištena je zatvorena facebook grupa *Dnevna doza kuhanja*, dok su za pronalazak vegetarijanaca u širem pojmu bili kontaktirani članovi facebook grupa: *Vegani Dalmacija*, *Vegani i oni koji to žele postati* te *Veganska zajednica*. Sudjelovanje je bilo dobrovoljno te je anonimnost bila potpuno osigurana online upitnikom, nenavođenjem imena i prezimena sudionika te grupnom analizom podataka.

Rezultati

Tablica 2 Prikaz deskriptivnih parametara rezultata na Skali specizma, Skali orijentacije prema socijalnoj dominaciji i Skali emocionalne empatije na cijelom uzorku (N=323)

	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>	<i>asim</i>	<i>Kurt</i>	<i>K-S</i>	<i>p</i>
Emocionalna empatija	60,41	10,15	15	76	-0,97	1,58	0,84	0,05
Orijentacija prema socijalnoj dominaciji	33,78	13,92	16	74	0,53	-0,7	0,1	0,01
Specizam	52,97	19,6	24	98	0,33	-1,06	0,11	0,01

Kline (2005) navodi kako se ekstremno odstupajućim distribucijama mogu smatrati one kojih je vrijednosti indeksa asimetričnosti veća od 3, a vrijednost indeksa spljoštenosti veća od 10. Uvidom u rezultate može se uočiti kako ovdje utvrđene vrijednosti spadaju unutar prethodno definiranih granica.

Sudionici u ovom istraživanju u prosjeku iskazuju viši stupanj emocionalne empatije te nižu razinu orijentacije prema socijalnoj dominaciji u odnosu na populaciju.

Na mjeri specizma, dobivena je distribucija najbližnja normalnoj distribuciji rezultata (na što ukazuje najniži indeks asimetričnosti, međutim K-S test je također i tu značajan) uz malo veću zastupljenost nižih rezultata.

Kako bi se ispitala razlika u emocionalnoj empatiji, orijentaciji prema socijalnoj dominaciji i specizmu između svejeda i vegetarijanaca u širem pojmu, proveli su se t-testovi za nezavisne skupine (*Tablica 3*).

Tablica 3 Prikaz deskriptivnih parametara rezultata na Skali specizma, Skali orijentacije prema socijalnoj dominaciji i Skali emocionalne empatije te prikaz rezultata testiranja značajnosti razlika (*t-test*) u emocionalnoj empatiji, orijentaciji prema socijalnoj dominaciji i specizmu na uzorku svejeda (N= 153) i vegetarijanaca u širem pojmu (N=170)

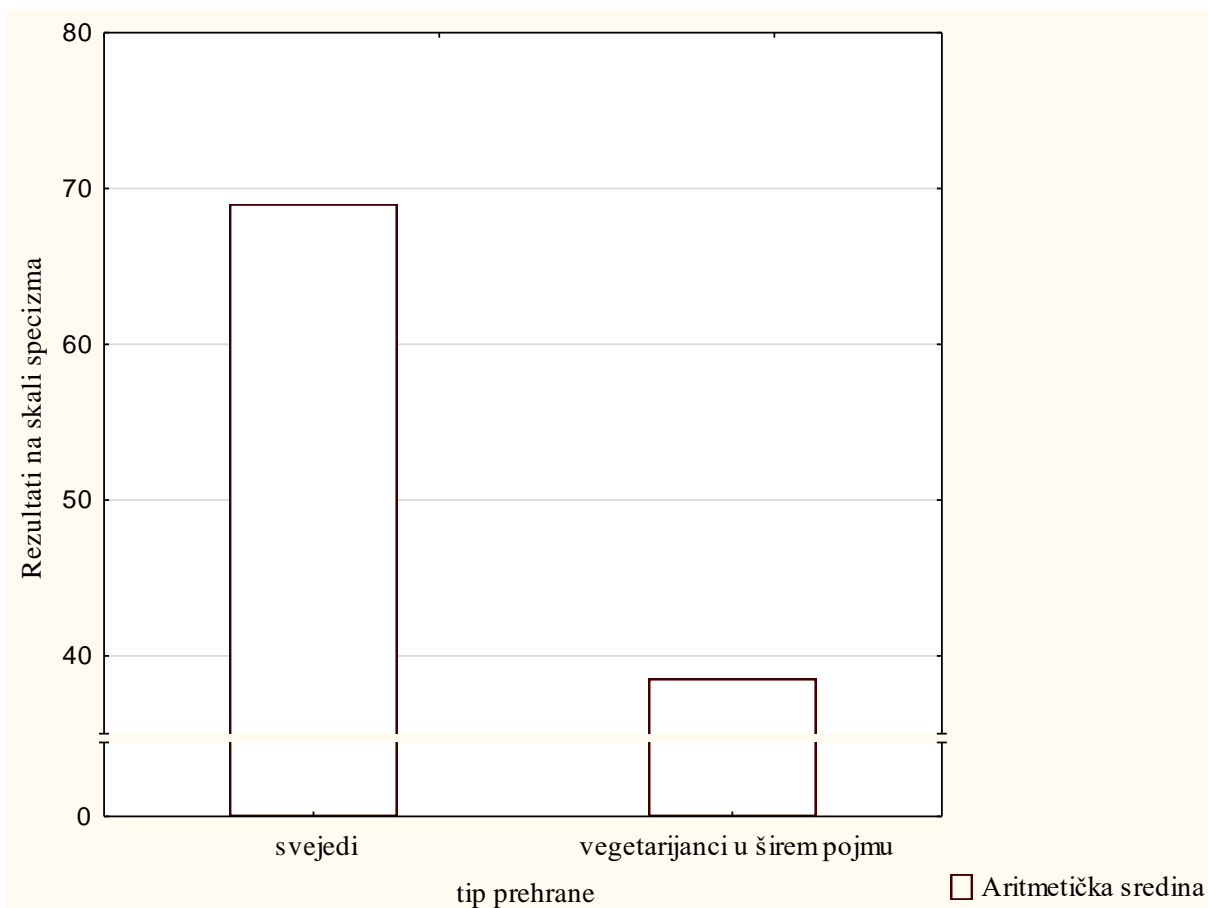
	Svejedi				Vegetarijanci u širem pojmu				<i>t</i>	<i>p</i>
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>		
Emocionalna empatija	60,58	9,50	32	76	60,25	10,72	15	76	0,30	0.767
Orijentacija prema socijalnoj dominaciji	37,88	14,07	16	74	30,09	12,73	16	69	5,23	.00
Specizam	69,01	13,78	31	98	38,53	10,87	24	80	22,17	.00

Nakon provedbe statističke analize utvrđeno je da ne postoji statistički značajna razlika u emocionalnoj empatiji kod skupine svejeda i vegetarijanaca u širem pojmu.

Svejedi iskazuju veću orijentaciju prema socijalnoj dominaciji i veći specizam u odnosu na vegetarijanca u širem pojmu (*Slike 1 i 2*).

Slika 1 Prikaz rezultata na skali orijentacije prema socijalnoj orijentaciji s obzirom na tip prehrane

Slika 2 Prikaz rezultata na skali specizma s obzirom na tip prehrane

Kako bi se ispitala povezanost između specizma i emocionalne empatije i orijentacije prema socijalnoj dominaciji kod dviju skupina različitih prehrambenih navika (svejedea i vegetarijanaca u širem pojmu), izračunati su Pearsonovi koeficijenti korelacije (Tablica 4).

Tablica 4 Prikaz Pearsonovih koeficijenata korelacije između rezultata na Skali specizma i rezultata na Skali emocionalne empatije i Skali orijentacije prema socijalnoj dominaciji kod svejedea i vegetarijanaca u širem pojmu

	Specizam	
	<i>svejadi</i>	<i>vegetarijanci u širem pojmu</i>
Emocionalna empatija	-0,33*	-0,2*
Orijentacija prema socijalnoj dominaciji	0,25*	0,3*

* $p < .05$

Nakon provedbe statističke analize utvrđena je statistički značajna niska pozitivna povezanost rezultata na skali specizma i rezultata na skali orijentacije prema socijalnoj dominaciji kod skupine svejeda te kod skupine vegetarijanaca u širem pojmu. Dakle, sklonost diskriminaciji na osnovu vrste povezana je sa sklonošću vjerovanju u opravdanost međugrupnih razlika i kod svejeda i kod vegetarijanaca u širem pojmu.

Utvrđena je statistički značajna umjereno niska negativna povezanost rezultata na skali specizma i rezultata na skali emocionalne empatije kod skupine svejeda i statistički značajna niska negativna povezanost kod skupine vegetarijanaca u širem pojmu. Sklonost diskriminaciji na osnovu vrste povezana je sa težim uživljavanjem u emocionalna stanja druge osobe te težim razumijevanjem njezinog položaja na temelju percipirane ili pak zamišljene situacije u kojoj se ta osoba nalazi.

Rasprava

Ljudi smatraju da je ljudski život od jednake vrijednosti za sve pripadnike istoimene vrste. Međutim, među ljudskom populacijom prisutno je vjerovanje da je čovjek superiorniji od ne-ljudskih životinja. S obzirom na to da je pojam specizma još relativno nepoznat većini ljudi unatoč značajnim doprinosima koje su određeni radovi doprinijeli (Regan, 1983; Singer, 1975), cilj ovog istraživanja bio je utvrditi povezanost specizma s empatijom i orijentacijom prema socijalnoj dominaciji kod osoba različitih prehrambenih navika. Konstrukt prehrambenih navika počinje dobivati sve više na važnosti zbog rasta prihvatljivosti te većeg interesa prema okretanju drugačijim prehrambenim navikama od već rasprostranjenog svejedstva (Leitzmann, 2014; Molloy, 2013; Nijjar, 2011; Tancock, 2015), stoga je prvi problem istraživanja bio ispitati razlike u empatiji, orijentaciji prema socijalnoj dominaciji te specizmu s obzirom na odabir prehrane (svejedstvo i vegetarijanstvo u širem pojmu).

Filippi i sur. (2013) utvrdili su da su vegetarijanci u širem pojmu osjetljiviji na potrebe, stanja i fizički integritet drugih živih bića u usporedbi sa svejedima. S obzirom na dobivene značajne razlike, pretpostavilo se da će i u ovom istraživanju vegetarijanci u širem pojmu imati značajno viši stupanj empatije u odnosu na svejede. Provedbom analize

podataka nije utvrđena značajna razlika između svejeda i vegetarijanaca u širem pojmu u stupnju emocionalne empatije (*Tablica 3*). Jedan od mogućih razloga za dobivenu neznačajnost veže se za razvojno shvaćanje empatije prema kojem pojedinac prolazi kroz četiri faze od kojih zadnja uključuje svijest o tome da druge osobe mogu doživljavati vlastite osjećaje u širim životnim iskustvima i okolnostima, a ne samo u neposrednim situacijama (Raboteg-Šarić, 1993). Nadalje, uzrok dobivanja neznačajnosti može se objasniti načinom formiranja stavova, odnosno čemu određeni stav služi, koja je njegova funkcija. Prema funkciji obrane ega (Katz, 1960) formirani stavovi imaju zadaću da nas zaštite od nekih „istina“ o sebi ili o drugim nama bitnim osobama. Stoga, stav prema specizmu i odabir prehrambenih navika može imati funkciju povećanja vlastite vrijednosti ili pak smanjenje osjećaja manje vrijednosti, ne mora nužno biti odraz manjka odnosno viška emocionalne empatije.

U ovom istraživanju se ispitala razlika u orijentaciji prema socijalnoj dominaciji između svejeda i vegetarijanaca u širem pojmu. Pretpostavljalo se da će vegetarijanci u širem smislu imati značajno niži stupanj orijentacije prema socijalnoj dominaciji u odnosu na svejede, s obzirom na to da prehrambene navike (svejedi i vegetarijanci u širem smislu) predstavljaju grupno razlikovanje koje stoji u osnovi orijentacije prema socijalnoj dominaciji. Provedbom analize utvrđene su značajne razlike u orijentaciji prema socijalnoj dominaciji između dviju skupina, pri čemu svejedi iskazuju veću sklonost vjerovanja u socijalnu i ekonomsku nejednakost, odnosno preferiranje grupnih nejednakosti u odnosu na vegetarijance u širem pojmu (*Tablica 3, Slika 1*). Allen i suradnici (2000) te Veser i suradnici (2015) utvrdili su da svejedi iskazuju veći autoritarizam i veću orijentaciju prema socijalnoj dominaciji od vegetarijanaca. Naime, Diehl (1983) je utvrdio da se prehrana koja ne uključuje mesne proizvode ne smatra „pravom“ prehranom, dok se konzumacija voća, povrća i žitarica povezuje sa slabosti i ženstvenosti (Beardsworth i Brymann, 1999). Također, konzumacija mesa smatra se simbolom ljudske dominacije i snage (Ruby i Heine, 2011), kao i prototipskim izborom pravilne prehrane za muškarce (Adams, 2010; Rozin, 2012). Nadalje, termin *carnism* (prevladavajuća ideologija koja uvjetuje da se podupire uporaba životinjskih proizvoda, posebice mesa) koji je prvi put upotrijebila Melanie Joy u svojoj knjizi „Zašto volimo pse, jedemo svinje i nosimo krave“ (2009), još dodatno stavlja naglasak na vezu konzumacije mesa s maskulinitetom, snagom i dominacijom nasuprot percipiranom inferiornošću nekonsumacije mesa.

Nadalje, ispitala se razlika u specizmu između svejeda i vegetarijanaca u širem

pojmu. Pretpostavljalo se da će niže razine specizma izvijestiti vegetarijanci u širem pojmu, s obzirom na to da specisti doživljavaju značajnu moralnu razliku između ljudi i ostalih životinja (Dunayer, 2009). Utvrđena je značajna razlika, pri čemu su svejedi skloniji diskriminaciji na osnovi vrste u odnosu na vegetarijance u širem pojmu (*Tablica 3, Slika 2*). Dobiveni su rezultati u skladu s prijašnjim istraživanjima (Furnham i sur., 2003; Signal i Taylor, 2007) kojima je utvrđeno da svejedi iskazuju više specističkih stavova.

Drugi problem odnosio se na ispitivanje povezanosti između specizma i emocionalne empatije te specizma i orijentacije prema socijalnoj dominaciji kod dviju skupina različitih prehrambenih navika.

Taylor i Signal (2004) utvrdili su značajnu pozitivnu povezanost negativnih stavova prema životinjama i stupnja iskazivanja agresije, kao i značajnu povezanost empatije i veze čovjek-životinja (Taylor i Signal, 2005), dok Wagstaff (1991) navodi značajnu pozitivnu povezanost empatije prema životinjama, stavova prema njihovoj dobrobiti te pozitivnih stavova prema ljudima. S obzirom na to da se nedostatak empatije prema životinjama može koristiti kao indikator nedostatka empatije prema ljudima, pretpostavljalo se da će stupanj empatije biti povezan sa specizmom kod obje skupine (vegetarijanci u širem smislu i svejedi) na način da će empatija biti negativno povezana sa specizmom. Utvrđena je značajna negativna povezanost specizma i emocionalne empatije kod skupine svejeda, kao i kod skupine vegetarijanaca u širem pojmu (*Tablica 4*). Dobivenim rezultatima u prilog idu prijašnja istraživanja kojima je dokazano da pojedinci koji iskazuju više razine empatije manje vrše diskriminaciju na osnovi vrste, odnosno da je empatija negativno povezana sa specizmom (Daly i Morton, 2006; Henry, 2006). Nadalje, Ascione (1992) navodi generaliziranje empatije prema životinjama na empatiju prema ljudima, dok Angantyr i suradnici (2015) navode jednaku razinu iskazivanja empatije prema životinjama kao i prema ljudima. Također, Asione i Weber (1996) ukazuju na važnost humane edukacije putem koje se može unaprijediti stav prema životinjama te da će time doći i do generalizacije pozitivnog utjecaja i na stav prema ljudima.

Unatoč laičkom mišljenju da nema povezanosti između predrasuda vezanih za odnos čovjek-životinja (npr. iskorištavanja životinja za vlastite svrhe) (Costello i Hodson, 2010), specizam se temelji na motivima kompetitivne moći socijalne dominacije te stoga podupire međugrupnu hijerarhijsku nejednakost odnosa čovjek-životinja (Allen i sur., 2000). Stoga, pretpostavljalo se da će stupanj orijentacije prema socijalnoj dominaciji biti povezan sa specizmom kod obje skupine na način da će orijentacija prema socijalnoj

dominaciji biti pozitivno povezana sa specizmom kod skupine svejeda, kao i kod skupine vegetarijanaca u širem pojmu. Provedbom analize podataka utvrđeno je da svejedi kao i vegetarijanci u širem pojmu koji postižu više rezultate na skali specizma, također postižu i više rezultate na skali orijentacije prema socijalnoj dominaciji (*Tablica 4*). Prijašnjim istraživanjima utvrđeno je da orijentacija prema socijalnoj dominaciji može biti značajan prediktor za rasne i etničke predrasude, kao i seksizam (Hodson i Esses, 2005). Također, utvrđeno je da orijentacija prema socijalnoj dominaciji može biti i prediktor negativnih stavova prema pravima žena (Heaven, 1999), ilegalnim imigrantima (Bassett, 2010) ili prema homoseksualnim osobama (Whitley i Ægisdóttir, 2000). Međutim, iako se orijentacijom prema socijalnoj dominaciji objašnjavaju hijerarhijske razlike među različitim grupama ljudi, pojam orijentacije prema socijalnoj dominaciji može se koristiti i u objašnjavanju ljudske tendencije prema dominaciji nad životinjama (Costello i Hodson, 2010). Dhont i suradnici (2014) utvrdili su da su predrasude prema međugrupnim odnosima povezane s predrasudama prema ne-ljudskim životinjama koje se nalaze u osnovi specizma. Također, djeca roditelja koji ostvaruju visoke rezultate na orijentaciji prema socijalnoj dominaciji također iskazuju uvjerenja ljudske dominacije nad životinjama (Costello i Hodson, 2010).

Kao moguća ograničenja ovog istraživanja potrebno je istaknuti pristrani uzorak do kojeg se došlo putem zatvorenih *Facebook* grupa namijenjenim prehranbenim navikama i dijeljenju recepata te prevladavajući broj sudionica. Kod budućih radova valjalo bi uz primjenu postojećih skala koristiti i upitnik pomoću kojeg bi se stekao uvid u potencijalne uzroke pridržavanja različitih prehranbenih navika, odnosno da bi se saznalo je li glavni motiv za prehranu pojedinca vezan uz osobni dobitak ili pak vezan uz dobrobit šire zajednice.

Zaključci

1. a. Svejedi i vegetarijanci u širem pojmu ne razlikuju se u emocionalnoj empatiji.
b. Svejedi su skloniji vjerovanju u socijalnu i ekonomsku nejednakost te na pravo dominacije moćnijih grupa nad slabijim, u odnosu na vegetarijance u širem pojmu.

- c. Svejadi iskazuju veću diskriminaciju prema ne-ljudskim životinjama pod pretpostavkom da je ljudska rasa superiornija, u odnosu na vegetarijance u širem pojmu.
2. Sklonost diskriminaciji na osnovu vrste povezana je sa težim uživljavanjem u emocionalna stanja druge osobe te težim razumijevanjem njezina položaja na temelju percipirane ili pak zamišljene situacije u kojoj se ta osoba nalazi, kod skupine svejeda te kod skupine vegetarijanaca u širem pojmu. Sklonost diskriminaciji prema ne-ljudskim životinjama povezana je sa sklonošću vjerovanju u opravdanost međugrupnih razlika kod skupine svejeda i skupine vegetarijanaca u širem pojmu.

Literatura

- Adams, C. J. (2010). Why feminist-vegan now?. *Feminism & Psychology*, 20(3), 302-317.
- Allen, M. W., Wilson, M., Ng, S. H. i Dunne, M. (2000). Values and beliefs of vegetarians and omnivores. *The journal of social psychology*, 140(4), 405-422.
- Allport, G. W. (1935). Attitudes. U Murchison, C. (ur.), *Handbook of social psychology* (str. 798–844). Worcester, MA: Clark University Press.
- Angantyr, M., Eklund, J. i Hansen, E. M. (2015). A Comparison of Empathy for Humans and Empathy for Animals. *Anthrozoös*, 24(4), 369-377.
- Ascione, F. R. (1992). Enhancing children's attitudes about the humane treatment of animals: generalization to human-directed empathy. *Anthrozoös*, 5 (3).
- Ascione, F. R. i Weber, C. V. (1996). Children's attitudes about the humane treatment of animals and empathy: one-year follow up of a school-based intervention. *Anthrozoös*, 9(4), 188-195.
- Bassett, J. F. (2010). The Effects of Mortality Saliency and Social Dominance Orientation on Attitudes Toward Illegal Immigrants. *Social Psychology*, 41(1), 52-55.

- Batson, C. D., Duncan, B. D., Ackerman, P., Buckley, T. i Birch, K. (1981). Is Empathic Emotion a Source of Altruistic Motivation? *Journal of Personality and Social Psychology*, 40(2), 290-302.
- Beardsworth, A. i Bryman, A. (1999). Meat consumption and vegetarianism among young adults in the UK: an empirical study. *British Food Journal*, 101(4), 289-300.
- Beardsworth, A. i Keil, E.T. (1991). Vegetarianism, veganism, and meat avoidance: recent trends and findings. *British Food Journal*, 93(4), 19-24.
- Costello, K. i Hodson, G. (2010). Exploring the roots of dehumanization: The role of animal–human similarity in promoting immigrant humanization. *Group Processes & Intergroup Relations*, 13, 3-22.
- Costello, K. i Hodson, G. (2014). Lay Beliefs of the Causes of and Solutions to Dehumanization and Prejudice: Do Non-experts Recognize the Role of Human-Animal Relations? *Journal of Applied Social Psychology*, 44, 278-288.
- Daly, M. i Morton, L.L. (2006). An investigation of human-animal interactions and empathy as related to pet preference, ownership, attachment, and attitudes in children. *Anthrozoos*, 19 (2), 113-127.
- Davis, M. H. i Franzoi, S. L. (1991). Stability and change in adolescent self-consciousness and empathy. *Journal of Research in Personality*, 25, 70-87.
- De Boo, J. (2016). *Find out how many vegans are in Great Britain*, preuzeto 20.07.2017. s <https://www.vegansociety.com/whats-new/news/find-out-how-many-vegans-are-great-britain>.
- Dhont, K., Hodson, G., Costello, K., i MacInnis, C. C. (2014). Social dominance orientation connects prejudicial human–human and human–animal relations. *Personality and Individual Differences*, 61(62), 105–108.
- Diehl, J. M. (1983). Speisen- und Gewürzpräferenzen von berufstätigen Erwachsenen. *Ernährungs Umschau*, 9(30), 304-309.
- Duckitt, J. i Sibley, C. G. (2009). A Dual-Process Motivational Model of Ideology, Politics, and Prejudice. *Psychological Inquiry*, 20(2-3), 98-109.

- Dunayer, J. (2009). *Specizam*. Čakovec: Dvostruka Duga.
- Duriez, B. i Van Hiel (2002). The March of Modern Fascism. A Comparison of Social Dominance Orientation and Authoritarianism. *Personality and Individual Differences*, 32, 1999-1213.
- Eagly, A. i Chaiken, S. (1998). Attitude structure and Function. U Gilbert, D. T., Fiske, S. T. i Lindzey, G. (ur.), *Handbook of Social Psychology* (str.269-322). New York: Oxford University Press.
- Filippi, M., Riccitelli, G., Meani, A., Falini, A., Comi, G. i Rocca, M.A. (2013). The "vegetarian brain": chatting with monkeys and pigs? *Brain Structure & Function*, 218(5), 1211-1227.
- Flynn, C. P. (1999). Animal abuse in childhood and later support for interpersonal violence in families. *Society and animals*, 7(2), 161-172.
- Furnham, A., McManus, C. i Scott, D. (2003). Personality, empathy and attitudes to animal welfare. *Anthrozoos*, 16(2), 135-146.
- Heaven, P. C. L. (1999). Attitudes toward women's rights: Relationships with social dominance orientation and political group identities. *Sex Roles*, 41, 605-614.
- Henry, B.C. (2006). Empathy, home environment, and attitudes toward animals in relation to animal abuse. *Anthrozoös*, 19(1), 17-34.
- Herzog, H. A., Betchard, N. S. i Pittman, R. B. (1991). Gender, sex role orientation, and attitudes toward animals. *Anthrozoos*, 4(3), 184-191.
- Hodson, G. i Esses, V. M. (2005). Lay perceptions of ethnic prejudice: Causes, solutions, and individual differences. *European Journal of Social Psychology*, 35, 329-344.
- Hoffman, M. L. (1981). Is altruism part of nature? *Journal of Personality and Social Psychology*, 40, 121-137.

- Hoffman, M. L. (1985). Affect, motivation, and cognition. U Higgins, E. T. i Sorrention, R. M. (ur.), *Handbook of motivation and cognition: Foundations of social behavior* (str. 47-80). New York: Guildford Press.
- Hyers, L. (2006). Myths used to legitimize the exploitation of animals: An application of social dominance theory. *Anthrozoos*, 19, 194–210.
- Joy, M. (2009). *Why We Love Dogs, Eat Pigs, and Wear Cows*. San Francisco, CA: Conari Press.
- Katz, D. (1960). The functional approach to the study of attitudes. *Public Opinion Quarterly*, 24, 163-204.
- Kline, R. B. (2005). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling, Second edition*. New York: Guilford Publications.
- Lazić, J. (2012). *Empatija i idealizam kao determinante specizma*. Diplomski rad. Zagreb: Hrvatski studiji.
- Leitzmann, C. (2014). Vegetarian nutrition: past, present, future, *American Journal of Clinical Nutrition*, 100(1), 496-502.
- Levin, S., Federico, C. M., Sidanius, J. i Rabinowitz, J. L. (2002). Social dominance orientation and intergroup bias: The legitimation of favoritism for high-status groups. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28(2), 144-157.
- Maričić, J., Franc, R. i Šakić, V. (2008). Dimensionality and correlates of the Social Dominance Orientation on Croatian sample. Rad prezentiran na „XXIX International Congress of Psychology“, Berlin, Njemačka.
- McPhedran, S. (2009). A review of the evidence for associations between empathy, violence, and animal cruelty. *Aggression and violent behavior*, 14 (1), 1-4.
- Mitte, K. i Kämpfe-Hargrave, N. (2007). Vegetarierstudie der Friedrich-Schiller-Universität Jena, preuzeto 12. 07. s www.vegetarierstudie.uni-jena.de.
- Molloy, A. (2013). No meat, no diary, no problem: is 2014 the year vegans become mainstream. *The Independent*, preuzeto 18. 07. 2017. s

<http://www.independent.co.uk/life-style/food-and-drink/features/no-meat-no-dairy-no-problem-is-2014-the-year-vegans-become-mainstream-9032064.html>.

Nijjar, R. (2011). From pro athletes to CEOs and doughnut cravers, the rise of the vegan diet. *CBC News*, preuzeto 18. 07. 2017. s <http://www.cbc.ca/news/canada/from-pro-athletes-to-ceos-and-doughnut-cravers-the-rise-of-the-vegan-diet-1.1049116>.

Oletić, K. (2007). *Ispitivanje javnog mnijenja*, preuzeto 20.07.2017. s <http://www.prijatelj-zivotinja.hr/index.hr.php?id=1208>.

Petz, B. (1992). *Psihologijski rječnik*. Zagreb: Prosvjeta.

Poll, H. (2016). *How many adults eat vegetarian and vegan meals when eating out?*, preuzeto 20.07. 2017. s http://www.vrg.org/nutshell/Polls/2016_adults_veg.htm.

Pratto, F., Sidanius, J., Stallworth, L. M., i Malle, B. F. (1994). Social Dominance Orientation: A personality variable predicting social and political attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67, 741-763.

Raboteg-Šarić, Z. (1993). *Empatija, moralno rasuđivanje i različiti oblici prosocijalnog ponašanja*. Doktorska disertacija. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet.

Raboteg-Šarić, Z. (1995). *Psihologija altruizma*. Zagreb: Alinea.

Regan, T. (1983). *The Case for Animal Rights*. Berkeley, CA: University of California Press.

Rot, N. (1983). *Osnovi socijalne psihologije*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna Sredstva.

Rozin, P. (2012). Is meat male? A quantitative multimethod framework to establish metaphoric relationships. *Journal of Consumer Research*, 39(3), 629-643.

Ruby, M. B. (2012). Vegetarianism. A blossoming field of study. *Appetite*, 58(1), 141-150.

- Ruby, M. B. i Heine, S. J. (2011). Meat, morals, and masculinity. *Appetite*, 56(2), 447-450.
- Signal, T. D. i Taylor, N. (2007). Attitude to Animals and Empathy: Comparing Animal Protection and General Community Samples. *Anthrozoos*, 20(2), 125-130.
- Singer, P. (1975). *Animal Liberation: A New Ethics for Our Treatment of Animals*, Sixth Edition. New York: New York Review.
- Stephan, W. G. i Finlay, K. (1999). The Role of Empathy in Improving Intergroup Relations. *Journal of Social Issues*, 55(4), 729-743.
- Tancock, K. (2015). Vegan cuisine moves into the mainstream – and it's actually delicious. *The Globe and Mail*, preuzeto 18. 07. 2017. s <https://beta.theglobeandmail.com/life/food-and-wine/food-trends/vegan-cuisine-moves-into-the-mainstream/article22430440/?ref=http://www.theglobeandmail.com&>.
- Taylor, N. i Signal, T. D. (2005). Empathy and attitudes to animals. *Anthrozoös*, 18(1), 18-27.
- Taylor, N. i Signal, T.D. (2004). Attitude to animals: an indicator of risk of interpersonal violence? *Journal of HEIA*, 11(3), 9-12.
- Titchener, M. B. (1909). *Lectures on the Experimental Psychology of the Thought-Processes*. New York: Macmillan.
- Tuttle, W. (2004). *The World Peace Diet: Eating for Spiritual Health and Social Harmony*. US: Lantern Books.
- Veser, P., Taylor, K. i Singer, S. (2015). Diet, authoritarianism, social dominance orientation, and predisposition to prejudice: Results of a German survey. *British Food Journal*, 117(7), 1949-1960.
- Wagstaff, G.F. (1991). Attitudes toward animals and human beings. *The journal of social psychology*, 131(4), 573-575.

Whites, B. E. i Ægisdóttir, S. (2000). The Gender Belief System, Authoritarianism, Social Dominance Orientation, and Heterosexuals' Attitudes Toward Lesbians and Gay Men. *Sex Roles*, 42(11-12), 947-967.

Wise, S. M. (2004). Animal Rights, One Step at a Time. U Sunstein, C. i Nussbaum, M. (ur.), *Animal Rights: Current Debates and New Directions* (str. 26). USA: Oxford University Press.

Prilog

Tablica 1 Sastav uzorka prema spolu, vrsti prehrane i stupnju obrazovanja

Stupanj obrazovanja	Ukupno		Osnovna škola		Srednja škola		Preddipl. studij		Diplomski studij		Doktorski studij	
	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M
Vrsta prehrane												
Prehrana tipa 1 *	126	27	0	0	56	14	34	6	31	7	5	0
Prehrana tipa 2	12	2	0	0	3	2	2	0	6	1	1	0
Prehrana tipa 3	21	0	0	0	4	0	8	0	6	0	3	0
Prehrana tipa 4	11	1	0	0	4	1	3	0	4	0	0	0
Prehrana tipa 5	10	1	0	0	6	1	2	0	1	0	1	0
Prehrana tipa 6 **	100	12	1	0	27	3	21	7	41	2	10	0
Ukupno	280	43	1	0	100	21	70	13	89	10	20	0

Legenda: prehrana tipa 1-svejadi, prehrana tipa 2-pesketarijanci, prehrana tipa 3- ovolakto vegetarijanci, prehrana tipa 4- lakto vegetarijanci, prehrana tipa 5- ovo vegetarijanci, prehrana tipa 6-vegani